

יומן „מגילת יסורין“ של ח. א. קפלן

מאת ד"ר אברהם יצחק כ"ץ

היומן העברי על גיטו ורשה שמחברו מכנהו כ"דיד נפשי, עמיתו ורעי, הוברח אל מחוץ לחומות הגיטו בסוף שנת 1942 והוטמן למשמרת על-ידי פולני עד שרכשתיו בשנת 1962.

היומן מונה אלפי עמודים ומכיל שלל ידיעות רב על חיי גיטו ורשה ויהודי פולין. חשיבותו לחקר השואה היא רבת-ערך. היומן הופיע במקורו העברי במדינת ישראל בשנת 1965 (הוצאת „עם עובד“, תל-אביב ו"יד ושם" בירושלים). באותה שנה הופיע הספר באנגלית (בהוצאת מקמילן), ובגרמנית, צרפתית, שבדית ופורטוגלית (בשנת 1967). בזמן הוצאת הספר חסרו שתי חוברות. מחדש אפריל 1941 עד מאי 1942.* אשתקד הצלחתי למצוא את החלק החסר של היומן ויופיע בקרוב בהוצאת „מורשת“ בתל-אביב. הרשימות המוגשות כאן רואות אור בפעם הראשונה. על חיי קפלן כתבתי ב„בצרון“** הוא היה מחנך ידוע בווארשה וחלוץ בהוראת הלשון העברית. שעוררה תשומת-לב מרובה ברחוב היהודי. קפלן זכה לאהדה רבה וגם שימש מטרה לביקורת מצד החכם הלל צייטלין ה"ד. שטען כי שיטות חינוך אלה תלושות הן מן ההווי היהודי השורשי, וכן גם מצד ע. ג. פרענק, עורך „הצפירה“ בימים ההם. קפלן השיב למבקרו במאמרים חריפים, במאמרים בעתונות ובדבריי-פולמוס שבעל-פה, וגם ייסד את „החדר המתוקן“, בית-ספר שבו נלמדה השפה העברית בהברה הספרדית. יליד העיירה הורודישטשב, פלך מינסק, וחניך ישיבת מיר והמכון הפדגוגי הממלכתי בוילנה, גר קפלן בוורשה כארבעים שנה והשתתף במסכת החיים החברתיים והציבוריים היהודיים שם. הוא עזר ליסוד אגודת „עבריה“ ותפס עמדה חשובה באגודת הסופרים והעתונאים העברים בפולין. קפלן חיבר ספרי לימוד כגון „שפת עמי“ (שלושה חלקים), „דקדוק הלשון העברית ושימושה“ (שני חלקים), „חומשי“, „עמי התנ"ך“, „פירושים להגדה של פסח“, „ספר משחקים“, „כתוב כהלכה“ וכינס את כתביו המפורים בשנת 1936 בספר „פזורים“. פעילותו המסועפת בעניני החינוך וההוראה העברית הביאה את קפלן לביקור בארה"ב בשנת 1921 ולביקור בארץ-ישראל בשנת תרצ"ה. מישאל חזר ברגשות מעורבים. האקלים בא"י הזיק לבריאותו. ביומנו רשם כי חסר לו „הכח הדרוש בכדי להתחיל הכל מחדש ולהדחק בחורין וסדקים לשם פירסום. כבר עיפתי בחיים. גופי נחלש ממחלתי הממושכה ואין לי עוד הכשרון להתאזר במרץ"... „בא"י הולך וגדל דור עברי חפשי, אבל ביחד עם זה הוא נעשה חפשי ממצוות הגלות: מרוחניותה וממדותיה הטובות. ואף על פי כן — לא אחליף ולא אמיר א"י בארץ זרה!“

חשיבותו של היומן היא בראש וראשונה שהוא מהיחידים שנכתב בעברית במקורו ומבוסס על מראה-עינים ומשמע-אזנים שנרשמו בשעת מעשה. רשימותיו לא עברו מעבדות ספרות ויצירה. התרשמותו מובעת במלוא העצמה והראשונות, ללא כחל וללא שרק. עוד בשנת 1935 שנתים אחרי שהתחיל לכתוב את היומן הוא כותב: „לכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם. זה נתקיים גם בי וביומני. לכל מקום שאני נוסע — יומני אתי, חברי הוא, ידידי הוא. לפי טבעי אינני איש רעים להתרועע. כל חברות וידידות תבוא כתוצאה מפטופעי הבל, מחנופה, מחלקת לשון שאינני מומחה לזה. בכל הברה של אנשים שאני בא — הנני במצב של זר. אינני מסתודד עם מי שהוא בקלות דעת ואחרי

(* עיין הקדמתי לספר.

(**) חוברת א, שנה כ"ז, תשרי-חשוון, תשכ"ו.

ההתודעות הראשונה. יומני ממלא מקומה של הידידות האישית. כאן לבי פתוח. כאן הנני כמו שהנני. אין צורך במסוה. אין צורך בחניפה למי שהוא. לעת עתה הנני הקורא האחד והמיוחד של יומני אבל יום יבוא — וקוראיו ירבו. זכן נעשה קפלן לבעל יומן מומחה ומוכשר! אותו הסיפוק הרוחני שמצא בשנת 1935 הוא מוצא גם בסוף שנת 1941: "היומן הוא חיי, רעי ואיש בריתי. בלעדו הייתי אובד. אל תוכו אני שופך את שיחי ואת כל רגשות לבי עד אשר יקל לי קצת. כשאני רגוז עצבים ודמי רותח; כשאני מלא תרעומות ומרירות על מיעוט כחי ויכלתי להלחם עם הגלים הזדונים שפצו את לועם לבלעני, כשידי רועדת מהתרגשות פנימית — אני מושך את עצמי אל היומן ומיד תעטפני ההשראה של שכינת היצירה אף כי מסופק הנני אם מלאכת ההרשמה שאני עסוק בה ראויה לכינוי, יצירה". יעריכו אותה בעתיד באופן שיעריכו; העיקר הוא שאני מוצא בזה מנוחתי הנפשית וזה מספיק לי".

הדחיפה לרשום את חיי הגיהנום אינה נותנת לבעל היומן מנוח. בסוף שנת 1942 קפלן כותב: "אני מרגיש שהמשכת היומן עד הרגע האחרון... היא שליחות היסטורית שאין לזלזל בה. עוד מחשבתי ערה ורעננה, עוד כח היצירה שבי טרם נשתתק אף כי זה חמישה ימים שכמעט לא בא אוכל אל פי; ולכן ליומני לא אחריש".

הדברים האחרונים שהספיק לרשום ביומנו הם: "אם יבוא קצי — יומני מה יהא עליו?"

הרשימות באות ללא שינוי לשון וסגנון. פה ושם הוכנסו כתיב מלא והושמטו קטעים מספר.